

ŠEIMOS IR TAUTOS TAPATUMAS KAIP SOCIALINIS KODAS IR VERTYBĖ

Saulius Kanišauskas

Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto
Filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+ 370 5) 271 4628
Elektroninis paštas sauliusk@mruni.eu

Pateikta 2012 m. kovo 15 d., parengta spausdinti 2012 m. birželio 21 d.

Anotacija. Straipsnyje tęsiama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo priimto nutarimo, reikšmingai išplečiančio šeimos sampratą, analizė. Parodoma, kad Nutarime prioritetas skiriamas ne šeimos stabilumą palaikantiems santuokiniams ryšiams, o šeimos narių laisvei be įsipareigojimų visuomenei. Tai kelia grėsmę šeimos ir tautos tapatumo išlaikymui, nes šeimos ir tautos tapatumo išlaikymo pagrindas yra tas pats – individų saugumas ir užtikrinimas. Būtent saugumas yra organizuojanti individus į šeimą ir tautą jėga, tuo tarpu Nutarimas to saugumo neužtikrina. Ši mintis grindžiama socialinėje sinergetikoje implikuotu teiginiu, kad sistemų tapatumą užtikrina operacinis uždarumas, kurį lemia tarpusavyje susiję genetinis ir socialinis kodai. Daroma išvada, kad siekiant užtikrinti šeimos bei jos narių saugumą būtina tai, kas tą saugumą didina, įteisinti teisės aktais. Nes individo, šeimos ir tautos esminė vertybė yra ne jų neribota laisvė, o jų savaiminė egzistencija.

Reikšminiai žodžiai: šeima, tauta, tapatumas, genetinis, socialinis ir komunikacinis kodai, saugumas, vertybės.

Įvadas

Šeimos problemai skirtame ankstesniame straipsnyje¹ atkreipiau dėmesį į tai, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimą² (toliau – Nutarimas), kuriame reikšmingai išplečiama šeimos samprata, paveikė „naujojo liberalizmo“ ideologija. Joje aukščiausia vertybe nepagrįstai laikoma *laisvė*, jai suteikiant ontologinį statusą. Atkreipiau dėmesį ir į tai, kad Nutarime prioritetas teikiamas ne šeimos stabilumą palaikančioms santuokos ryšiams, o šeimos narių laisvei be įsipareigojimų visuomenei. Kita vertus, tame pačiame Nutarime pabrėžiama, kad santuokiniais ryšiais grindžiama šeima turi išskirtinę vertę visuomenės gyvenime, kad ji užtikrina Tautos ir Valstybės gyvybingumą bei istorinį išlikimą. Tad kyla klausimas, ar Nutarime užslėpta forma implikuotas laisvės šeimoje teigimas ir atsakomybės visuomenei atsisakymas gali užtikrinti jame deklaruojamą Tautos ir Valstybės gyvybingumą, jų tapatumo išlaikymą? Atsakymo į šį klausimą paieškos yra svarbiausias šio straipsnio tikslas.

Ne mažiau svarbu išsiaiškinti, kokiomis vertybėmis gali ir turi būti grindžiamas šeimos ir tautos tapatumas, nes „naujojo liberalizmo“ plėtojama mintis, kad *laisvė* yra aukščiausia vertybė, neturi ontologinio pagrindo.

Straipsnio aktualumas, mano manymu, akivaizdus jau vien dėl to, kad pastaruoju metu šeimos klausimai mūsų šalyje įgavo net politinį pobūdį, o tautos išlikimo problema tokia pat sena, kaip ir pati tauta.

Ir šiame straipsnyje naudosiuos *transdisciplininio diskurso* teikiama galimybe³ pažvelgti į keliamą problemą ne tik filosofinės refleksijos būdu, bet ir pasinaudoti tiek socialinės sinergetikos teikiamomis išvadomis, tiek transdisciplininiam diskurse implikuota orientacija į nemokslines racionalios patirties formas, pragmatine orientacija į naudą.

Įvardindamas *šeimą* ir *tautą* kaip socialines sistemas, *sistemas* terminą vartoju siekdamas atkreipti dėmesį į tai, kad keliamą problemą nagrinėsiu *sisteminio požiūriu*. Toks požiūris leidžia į šeimos ir tautos santykį pažvelgti naujai, greta *genetinio* ir *socialinio kodų* įvedant dar iki šiol nevertotą *šeimą* ir *tautą* susiejantį *komunikacinio kodo* sampratą.

Socialinės sinergetikos specifinė terminologija ir jos teorinės įžvalgos humanitarams bei socialinių mokslų specialistams yra menkai žinomos, todėl visa tai reiktų aptarti plačiau ir pateikti nuorodas į itin plačius literatūros šaltinius, bet to padaryti neįmanoma dėl ribotos straipsnio apimties. Todėl pasitenkinsiu tik nuorodomis į jau publikuotus

-
- 1 Kanišauskas, S. „Šeimos kazusas“, egalitarizmas ir žmogiškosios vertybės. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(2): 489–501.
 - 2 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 118-5564.
 - 3 Žr. plačiau: Kanišauskas, S. Transdisciplininis projektas: proveržis į mokslų ir praktikos sintezę? *Problemos. Mokslo darbai*. 2011, 80: 107–115.

savo darbus, kuriuose visa tai yra pateikta, taip pat į tuos literatūros šaltinius, kurie tiesiogiai liečia tiriamą problemą.

1. Šeimos ir tautos identiteto išlikimo problema

Galima rimtai suabejoti ir kitų minėtame Nutarime išsakytų teiginių net loginiu neprieštaringumu, bet pasikliaukime tvirtinimu, jog Konstitucija yra vienintelis teisės aktas, kurio teisėtumas teisės sistemoje negali būti ginčijamas⁴, ir palikime teisinių kazusų sprendimą patiems teisininkams. Tačiau klausimas, ar užslėpta forma Konstitucinio Teismo nutarime implikuoti *kitokie ryšiai* užtikrins Nutarime deklaruojamą tautos ir valstybės gyvybingumą, yra jau ne teisinis. Nes žinant, kad net „tradicinės“ šeimos samprata ir jos narių ryšių pobūdis nuolat kito ir kinta, kad „šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“⁵, nesunku suprasti, kad su šeimos gyvybingumo problema glaudžiai siejasi ir *tautos bei valstybės gyvybingumo* problema, o tai – jau ir filosofinė, net politinė problema.

Šią problemą galima formuluoti taip: ar šeima, tauta, valstybė, vykstant neišvengiamiems jų pokyčiams, gali išlikti *tapati sau, išlaikyti savo identitetą*? Ar šeimos identiteto praradimas gali atsiliepti tautos, valstybės identitetui?

Galima paklausti ir kitaip: *ar būtina, ar reikia* tautai, valstybei, šeimai *išlaikyti savo identitetą*? Šis klausimas neatsitiktinis, nes atsakymas „ne“ išplaukia iš pačios neoliberalų kultūrinio egalitarizmo logikos: tęsiant tautinių mažumų teisių sulyginimą, anksčiau ar vėliau bus kategoriškai pareikalauta panaikinti bet kokius skirtumus ir *tarp tautų bei valstybių*.

Tarp kitko, šis procesas regimas jau dabar ir siejamas su vadinamąja *globalizacija*, kurios „varikliu“ tampa globalūs elektroniniai informaciniai tinklai (pvz., internetas). Jau esama ir gan radikalių vizijų, ir viena iš jų – Sauliaus Norvaišo paskelbta „Omnikratijos“ idėja: „Omnikratija būtų nauja visuomenės gyvenimo forma, kai *pašalinami visi* (amžiaus ir kt.) *apribojimai* dalyvauti sprendimų visuomenei (bendruomenei) svarbiais klausimais priėmime“ (iškirta mano). Tie apribojimai („Kodėl mažas vaikas negali balsuoti? Kas nustato, kad tai galima daryti tik nuo aštuoniolikos metų?“), pasak autoriaus, gali būti panaikinti įdiegus *visuotinę elektroninio* ne tik *balsavimo*, bet ir kitų sprendimų *interaktyvaus priėmimo* sistemą. „Ši politinė santvarka būtų galutinis visuomenės vystymosi rezultatas“, – teigia autorius⁶.

Diskusijose dėl „Omnikratijos“ išsakoma nemaža su šios idėjos įgyvendinimu susijusių techninių problemų. Nesuprantama ir sprendimų *interaktyvaus priėmimo* esmė. O ji gan paprasta, ir ji kartais vadinama „minios išmintimi“. Ima aiškėti, jog tai, kas paprastai vadinama neorganizuota kvaila minia, *tam tikromis sąlygomis* priima kur kas

4 Mesonis, G. Konstitucijos hermeneutika: teisės ir filosofijos sintezė. *Logos*. 2009, 58: 36–43.

5 Lietuvos Respublikos Konstitucija, 38.1 str. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

6 Norvaišas, S. Technologijos, tinklai ir žmonės: Didysis sprogimas, 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-01-04]. <www.luni.lt/index.php/2009_01_22_LUNI_Vilnius_saulius>.

teisingesnius ir tikslesnius sprendimus nei patys kvalifikuočiausi ekspertai?. Būtent tuo, regimai, autorius ir grindžia mintį, jog balsavime galėtų dalyvauti net vaikai.

Tačiau ši (faktiškai – neoliberalizmo) vizija („visų apribojimų pašalinimas“) susiduria su rimtomis ontologinio pobūdžio problemomis. Viena iš jų – joje implikuotas *finitizmas*. Ar tas deklaruojamas „galutinis visuomenės vystymosi rezultatas“ netaps žmogiškos visuomenės galutiniu žlugimu, susinaikinimu? O jei ne, tai ar reikia manyti, kad žmogiškoji raida sustos? Pagaliau ar tas finitizmas neprimena *marksistinio finitizmo* vizijos? Juk ir marksistai deklaravo *galutinį* visuomenės raidos etapą – komunizmą, kuriame bet kokia diskriminacija visiškai išnyks⁸.

Į pastarąjį klausimą (tiesa, kitame kontekste) atsakė A. Degutis: nors marksistai liberalus niekino kaip minkštakūnius, bet *emancipacijos* kontekste jų ideologijos yra labai artimos⁹.

Antroji ne mažiau reikšminga problema – ar iš tiesų *visuotinos lygiavos* sąlygomis yra galimi teisingiausi sprendimai? Aš ne be reikalo paminėjau, kad „minios išmintis“ reiškiasi tik esant tam tikroms sąlygoms. Pirmoji iš jų – neorganizuota tarpusavyje nesusijusių žmonių grupė (minia) *neturi būti itin didelė* ir *negali būti visiškai maža*. Antroji sąlyga – joje turi būti „atraktorius“, t. y. *neformalus lyderis*, kuris tą minią „pritrauktų“, *nukreiptų į tikslą*, spontaniškai imtų organizuoti. *Pirmoji* sąlyga kvestionuoja galimybę priimti teisingiausius sprendimus dalyvaujant *didžiulėms* žmonių *masėms* (t. y. kvestionuoja *visuotinio* galimybę), antroji kvestionuoja *egalitarizmo* idėją, nes „tarp lygių“ *būtinai turi atsirasti* bent vienas „nelygus“, kitaip mažstantis, jaučiantis, gebantis savo vidine energija tą minią organizuoti.

Iš čia, mano manymu, plaukia gan svarbios išvados. Pirmoji paprasta – kaip ir Platono „Valstybė“, kaip ir daugelis kitų utopijų (tarp jų ir marksistinė), „Omnikratijos“ idėja irgi yra utopinė. Tai, kad informacinių technologijų raida suteiks visuomenei galimybę *efektyviau* dalyvauti priimant sprendimus, vargu ar abejotina, bet visuomenės *fragmentacija* išliks jau vien todėl, kad „minią“ organizuojančių „atraktorių“ buvo, yra ir bus gausybė. Ir tai yra antroji išvada. O jeigu jie išnyktų, žmonijos neliktų. „*Tik įvairovė kuria įvairovę*“ – tvirtina vieno iš kibernetikos pradininkų W. R. Ashby'io vardu pavadintas jo paties suformuluotas „dėsnis“, ir jei tos įvairovės neliktų, jei žmogiškoje visuomenėje iš tiesų įsivyratų *kultūrinis egalitarizmas*¹⁰, ji būtų pasmerkta žlugti. Ačiū Dievui, kaip sakoma, kad to negali būti iš principo, kad tiek gamtoje, tiek visuomenėje egzistuoja tam tikri „draudimai“, apribojantys ir nukreipiantys tiek gamtinių, tiek socia-

7 Schuroveski, G. *Mudrost tolpy* [Wisdom of Crowd of People]. Moskva, Sankt-Peterburg, Kijev: Viljams, 2007, p. 10–50.

8 Beje, prieš daugelį metų, kai į mano ir į kitų mūsų galvas per vadinamojo „istorinio materializmo“ paskaitas buvo brukama mintis, kad komunizmas esąs *aukščiausia* (sykiu ir *galutinė*) visuomenės vystymosi stadija, mano dar kvailą marksistinės ideologijos priterštą galvelę nepaliaujamai kankino mintys: „O kas toliau, kai bus (jei bus) sukurtas tas komunizmas?“, „Kaip suderinti šį tvirtinimą su tame pačiame marksizme implikuota faktiškai hėgeline dialektika, teigiančia *nepaliaujamą* kitimą?“. Prisipažinsiu, kad šių klausimų dėstytojams pateikti neišdrįsau – gal dėl konformizmo, o gal ir dėl visiškai realių baimių.

9 Degutis, A. Kaip galima liberalizmo tironija (1). *Logos*. 2010, 64: 51–62.

10 Apie kultūrinį egalitarizmą žr. plačiau: Degutis, A. Liberaliosios pasaulėžiūros aporijos. *Logos*. 2009, 58: 44–53.

linių procesų raidą. Tik gamtos moksluose tie „draudimai“ (pvz., energijos, impulso tvėrmės dėsniai) jau seniai žinomi, o socialiniuose ir humanitariniuose moksluose jau vien žmogaus laisvės suabsoliutinimas jų išvelgti neleidžia, o jei ir išvelgiama, tai abejojama jų (pvz., metaforiškai suformuluotų Hermio Trismegisto, Parsilvalio, Kasandros, „technokratinio balanso“ ir kt. „dėsnių“) realumu.

Grįžtant prie iškelto konkretaus klausimo, ar šeima, tauta, valstybė, vykstant neišvengiamiems jų pokyčiams, gali išlaikyti savo identitetą, pirmiausiai reikia išsiaiškinti, *kas juose keičiasi ir turi keistis, o kas išlieka ir turi išlikti*. Šį klausimą *asmens* tapatumo kontekste tyrinėjo Povilas Aleksandravičius. Jo svarstymai yra *transdisciplininio* pobūdžio, nes juose susipina filosofija, teologija ir biologija, ir kaip to rezultatas gimsta mintis, kad Tomo Akviniečio transformuotas aristoteliškasis sielos aiškinimas puikiai atliepia šiuolaikinių tyrinėjimų biologijos ir medicinos srityse rezultatus. Iš čia daromos išvados, kad „mano laisvės raiška (...) yra nuolatinis manęs paties atnaujinimas, bet *visada jame veiks tas pats tik jam vienam būdingas organizatorius*“, ir „mano tapatybė visada lieka manąja, bet ji ima veikti *tik per atsivėrimą kitam*“¹¹ (išskirta mano).

Išsyk atkreipsiu dėmesį į tai, kad *asmens tapatumo* problema yra glaudžiai susijusi su *asmens* (individo) *kultūrinio tapatumo* problema, kurią filosofinės refleksijos ir komparatyvistinių studijų kontekste gan plačiai nagrinėjo Bronislovas Kuzmickas. *Kultūrinis tapatumas* aprėpia ir *šeimoms, tautos, valstybės tapatumą*, todėl B. Kuzmicko mintys, jog *asmens* (individo) kultūrinis tapatumas formuojasi kaip *patirčių, poreikių ir interesų tėkmė*, kad jis yra *uždarumo ir atvirumo vienovė*, kad individo kultūrinio tapatumo sąlyga yra jo subjektyvumas, kurio šaltinis glūdi *įgimtose duotybėse*¹², yra labai svarbios sprendžiant ir šeimoms bei tautos tapatumo problemą. Taip pat atkreipsiu dėmesį į šio autoriaus daromą išvadą, kad Europos kultūros tradicija gan rimtai skiriasi nuo rytiesiškų kultūrų – jos esančios kolektyvistinės, jose grupinė narystė yra svarbiau nei individualybė, tuo tarpu europietiškoje kultūroje dominuoja individualumo išaukštinimas, asmeninių tikslų siekis.

Ką tik perteiktas abiejų autorių mintis pateiksiu dar trumpiau: 1) tapatumė glūdi *atvirumo ir uždarumo vienovė*; 2) atsinaujinimas neišvengiamas ir būtinas, bet jame visada egzistuoja tam tikras *tapatumą leidžiantis išlaikyti* faktorius, „*tik jam vienam būdingas organizatorius*“; 3) tas faktorius glūdi „*įgimtose duotybėse*“.

Taip suformuluotose minėtų autorių mintyse galima regėti optimistinę viziją: egzistuoja *kažkas*, kažkoks „organizatorius“, kažkokios „įgimtos duotybės“, kas *niekaip neleis suardyti, sugriauti* nei individo, nei šeimos, nei tautos tapatumo.

Bet minėtos išvados yra grindžiamos filosofine refleksija, kuri daugeliui „realistiškai mąstančių“ žmonių atrodo esanti nieko bendro su tikrove neturintys „akademiniškai išprotavimai“. „Realistiškai mąstantiems“ reikia bent jau „mokslinių įrodymų“, o dar geriau – faktų, kurie teiginius patvirtintų arba paneigtų. Žinoma, kyla klausimas, ar tokie

11 Aleksandravičius, P. Žmogaus asmens tapatumo problema: kas keičiasi ir kas išlieka? Filosofinis ir biologinis požiūriai. *Logos*. 2011, 68: 65–71.

12 Kuzmickas, B. Individo kultūrinis tapatumas. *Problemos. Mokslo darbai*. 2011, 80: 65–74.

„realistiškai mąstantys“ žmonės supranta, kas yra tas „realizmas“ ir kas yra „faktai“¹³, bet pamėginsiu atliepti jų reikalavimus ir parodyti, kad pateiktos išvados yra analogiškos moksle (konkrečiai – *socialinėje sinergetikoje*) daromoms išvadoms.

2. Šeimos tapatumas kaip genetinis ir socialinis kodai

Kadangi straipsnio apimtis neleidžia „pradėti nuo Adomo ir Ievos“, išsyk apeliuosiu į pripažintus rusų mokslo autoritetus (S. Kapica, S. Kurdiumovą, B. Malineckį) ir jų tyrimų sinergetikos srityje rezultatus. Tų tyrimų išvada gan vienareikšmiška: kiekvienoje konkrečioje aplinkoje yra įmanomos tik tokios, o ne kitokios struktūros, ir visi bandymai sistemą paveikti taip, kas neatitinka jos esmės, yra pasmerkti žlugti¹⁴. Kaip pavyzdį autoriai pateikia garsųjį „eksperimentą“ visuomenei įpiršti „komunistinę“ santvarką. Tad regime, kad *filosofine refleksija* grindžiamas tam tikras optimizmas randa patvirtinimą ir *šiuolaikiniame moksle*. Dar daugiau, vienas iš sinergetikos pradininkų vokiečių fizikas K. Mainzeris parodė, kad net žmogaus veiklos *intencionalumas* paklūsta sinergetikos dėsniams¹⁵, o tai reiškia, kad ta mūsų aukštinama *laisva valia* („*mano laisvės raiška*“, – tariant P. Aleksandravičiaus žodžiais, arba *intencionalumas*, vartojant E. Husserlio terminologiją, nes tik *laisva valia* pasirenkame tikslus) yra gan ribota, kad ir ji „paklūsta“ asmens ir visuomenės raidai „būdingam organizatoriui“. Tą „būdingą organizatorių“ dar prieš kelis tūkstantmečius daoistai įvardino „*wu-wei* dėsniu“: ir gamtoje, ir visuomenėje *viskas vyksta savaimingai*, ir tik tą žmogų lydi sėkmė, kuris į tą savaiminį procesą „įsirašo“. Kaip čia neprisiminti garsiojo Senekos teiginio, jog lemtis paklusnųjį veda, o priešgyniaujantį priverčia! Analogiška mintis implikuota ir krikščionybėje: žmogus yra laisvas priimti ar atmesti Dievo malonę, bet jei ją atmeta, tai tik save turi kaltinti.

Visuomenei ir jos „ląstelei“ šeimai „būdingi organizatoriai“, vartojant sinergetikos terminologiją, yra sistemos *pradinė programa*, gebėjimas *adaptuotis* prie kintančių išorinių bei vidinių sąlygų ir *grįžtami ryšiai*. Šie trys faktoriai yra susiję, bet lemiamą vaidmenį vaidina pirmas ir trečias. Maža to, sistemos raidos keistieji atraktoriai, kuriuos teisėtai galima pavadinti ir jos „ateities būviais“ (o socialinėms sistemoms – „ateities vizijomis“), per grįžtamus ryšius yra susiję su pradine programa ir stipriai veikia adaptacijos procesus¹⁶. Šios sąsajos realizuojasi dėka dažnio ir topologinės sinchronizacijos,

13 Kardiogramoje regimos laužytos linijos yra *faktas*, t. y. tai, ką mes tiesiogiai patiriame, ko buvimu abejoti negalime. Tačiau *ką jos reiškia?* Į šį klausimą gali atsakyti tik tas žmogus, kuris žino kardiografo veikimo principus, širdies sandarą bei jos veiklos ypatybes ir t. t., tai yra tik tas žmogus, kuris tą faktą geba *teoriškai paaiškinti*. Tad dažnai „realistiškai mąstančių“ žmonių apeliacija į „faktus“ yra nieko verta, jei tuos „faktus“ jie supranta tik kaip betarpišką juslinę patirtį.

14 Kapica, S. P.; Kurdiumov, S. P.; Malineckij, G. G. *Sinergetika i prognozy buduščego* [Synergetic and Prognosis of Future]. Moskva: Editorial URSS, 2003, s. 38.

15 Mainzer, K. Složnost i camoorganizacija. Voznikovenije novoi nauki i kultury na rubeže veka [Complex and Selforganization. Arise of New Science and Culture at the Boundary of Century]. *Sinergetičeskaja paradigma. Mnogoobrazije poiskov i podchodov*. Moskva: Progress-Tradicija, 2000, s. 56–79.

16 Kanišauskas, S. *Sinergetinio pasaulėvaizdžio kontūrai. Filosofiniai ir moksliniai aspektai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 49–56, 74–77, 358–371.

o topologija suprantama kaip „forma“, artima aristoteliškos *formos* arba platoniškos *idėjos* sampratai¹⁷. Būtent *topologija*, arba *forma* (tai yra objekto struktūros ir funkcijos), lemia *operacinį uždaramą* – ne tik žmogus, bet ir visos gyvos būtybės dėl juose vykstančių procesų *uždaro ciklo* apsibrėžia tą visų savo sąveikų su aplinka sritį, kurioje geba išlaikyti savo *identitetą*. Pažintiniuose procesuose *operacinis uždaramas* yra vadinamas *savireferencija*, ir ji nulemia tai, kad *aplinka negali paveikti* nei žmogaus struktūrinių pokyčių, nei jo veiksmų, elgesio eigos, o tik juos paleidžia ir „įrašo“ į toje aplinkoje vykstančių procesų eigą. Sinergetikos metodų taikymas istorinių procesų tyrimams jau parodė, kad dauguma genčių, valstybių ir civilizacijų žuvo ne tiek dėl išorinių priežasčių, kiek dėl to, kad pačios sunaikino savo gamtinius ir organizacinius pagrindus, o išorės procesai tik pagreitindavo šios procesus, ir viena iš svarbiausių to žlugimo priežasčių buvo *niveliacija, įvairovės naikinimas*¹⁸.

Tai, ką Ilja Prigoginas pavadino *pradine programa* ir ką Franciško Varela pavadino *operaciniu uždaramu*, nulemiančiu ne tik kiekvienos gyvos, bet ir socialinės sistemos *identiteto išlaikymą*, dabar vadinama *genetiniu ir socialiniu kodais*. *Genetinio kodo* sąvoka jau seniai žinoma, o apie *socialinį kodą* pradėta kalbėti prieš kelis metus. Sinergetinių procesų kontekste jį pirmąsyk pavartojo garsus rusų mokslo filosofas V. Stiopinas¹⁹. Nevartojant sinergetikos terminologijos, jį galima apibrėžti kaip žmogaus mentalinėse struktūrose giliai užsifiksavusią *socialinę informaciją*, kuri lemia jo psichikos ypatybes, gyvenamojo pasaulio suvokimą, veikia jo elgesio paternus (šablonus) ir t. t. Jau esu atkreipęs dėmesį į tai, kad *genetinis paveldimumas* neatsiejamas nuo *mentalinio paveldimumo*, tad ir *genetinis kodas* neatsiejamas nuo *socialinio kodo*²⁰. Tuo metu (2011 m. pavasarį), kai teikiau šias teorines išvadas, su kai kuriais grynai mokslinių tyrinėjimų rezultatais dar buvau nesusipažinęs, o kai susipažinau, paaiškėjo, kad manoji filosofinė refleksija leido įžvelgti tai, kas moksle jau žinoma. Turiu omenyje S. Borinskajos ir jos straipsnyje minimų autorių socialinius-genetinius tyrimus bei jų rezultatus²¹. Aiškėja, kad žmogaus genetinį kodą veikia gamtinė aplinka, o ji gan reikšmingai priklauso nuo žmogaus veiklos įtakos gamtiniams procesams, pagaliau nuo žmogaus *laisvos valios* pasirinkti vienokią ar kitokią gamtinę aplinką. Ne tik gamtinė aplinka formuoja socialinių grupių *kultūrą*, bet ir *kultūra* gan reikšmingai *veikia* gamtinę aplinką, sykiu ir *genetines mutacijas*.

17 Aristotelio teiktą *substancijos* kaip *apiformintos materijos* sąvoką (Aristotelis. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 346), žinant, kad *formą* jis tapatino su platoniška *idėjos* sąvoka, galima įvardinti ir kaip *įkūnytą idėją*: daikto *idėja*, jo *esmė* esanti ne Platono postulatuote *idėjų pasaulyje*, o *įsikūnią* ar yra *įkūnyta* medžiagoje, „materijoje“. Be to, *forma* suprantama ne vien kaip daikto *geometrinė forma*, bet ir, vartojant šiuolaikinius terminus, kaip jo *struktūros ir funkcijos*, ir būtent *funkcijos*, t. y. tai, kam substancija tarnauja, kokia jos *paskirtis*, nusako substancijos *esmę*, joje glūdinčią *idėją*.

18 Nazaretian, A. P. Universalnaja istorija i sindrom Predkrisznogo čeloveka [Universal History and Syndrom of Before-Crisis Man]. *Istorija i sinergetika: metodologija issledovanija*. (Otv. red. Malkov, S. J.). Moskva: KomKniga, s. 139–163.

19 Stiopin, V. S. Nauka i filosofija (Science and Philosophy). *Voprosy filosofii*, 2010, 8: 58–75.

20 Kanišauskas, S. „*Tabula rasa*“ problema ir žmogiškosios vertybės. *Socialinių mokslų studijos*. 2011, 3(2): 399–408.

21 Borinskaja, S. A. Rol genetičeskich issledovanij v socialnoj evoluciji [Role of Genetic Investigations in Social Evolution]. *Istorija i sinergetika. Metodologija issledovanija*. Moskva: KomKniga, 2005, s. 63–75.

Šios tiek filosofine refleksija, tiek konkrečiais moksliniais tyrimais grindžiamos įžvalgos ir išvados leidžia grįžti prie šeimos ir tautos *tapatumo išlaikymo* problemos. Tampa bemaž akivaizdu, kad *išoriniai* (tarpusavyje susiję gamtiniai ir socialiniai) *pokyčiai* niekaip neleidžia suardyti, sugriauti genetiškai ir socialiai užkoduotų nei individo, nei šeimos tapatumo, nes ne tik genetinis, bet ir socialinis kodas yra ganėtinai inertiški, uždari (*operacinis uždarumas*). Išorinių poveikių inspiruoti sistemų pokyčiai (mutacijos) nenaikina jų esmės. Analizuodamas naujausius pasiekimus genetikos srityje Naglis Kardelis pastebi, kad esminį žmogaus skirtumą nuo gyvūnų lemia ne genų kiekis, o jų kokybiškai aukštesnis organizacijos lygis. Žmogaus genų kiekis pernelyg mažas, kad galėtų iki smulkmenų determinuoti žmogaus gyvenimą, nepalikdamas vietos nei laisvei, nei valiai ar kūrybiškam spontaniškumui. Todėl vargu ar kam nors ateityje pavyks genetiškai modifikuoti žmogų taip, kad jis prarastų savo žmogišką esmę, savo tapatybę²². Nebent tokia būtų, kaip žmogus, išvis išnyktų. Tas pats pasakytina ir apie *socialinį kodą* jau vien todėl, kad abu šie kodai, kaip minėta, yra susiję. Vartojant aristotelinę terminologiją, galima pasakyti, kad kinta tik sistemų (asmenų, šeimų) *akcidencijos*, t. y. nebūtinai išoriškai pasireiškiančios *substancijos* apibrėžtys, o substancijos (daiktų, reiškinių, jų sistemų) esmė išlieka ta pati.

Tai ir yra pats bendriausias atsakymas į iškeltą klausimą, *kas šeimoje ir tautoje keičiasi ir turi keistis, o kas išlieka ir turi išlikti*.

Tai yra pats bendriausias atsakymas ir į kitą klausimą: *ar būtina, ar reikia tautai, šeimai išlaikyti savo identitetą?* Aiškėja, kad šis klausimas yra beprasmiškas ta prasme, kad ta būtinybė gamtiniams ir socialiniams procesams yra tiesiog imanentiška. Vaizdžiai sakant, klausti, ar *reikia*, ar *būtina* šeimai ir tautai išlikti, yra maždaug tas pats, kas klausti, ar reikia žmogui oro, vandens, gyvybės.

Kito ir keisis šeimos *akcidencijos*, kurios Konstitucinio Teismo nutarime vadinamos „darnia“, „išplėstine“, „nepilna“, daugiavaive“, „krizę išgyvenančia“, „socialinės rizikos“ ir t. t. šeima, kurios gali būti monogaminės, poligaminės ar poliandrinės, kurios priklauso tiek nuo šeimos narių turitinių ryšių pobūdžio, tiek nuo vieno ar kito asmens dominavimo šeimoje, bet negali pakeisti *šeimos esmės* – vadinamieji kraujo, arba *genetiniai, ryšiai* bei su jais susijęs *socialinis kodas* kaip dar kūdikystėje *nesąmoningai įsisavinama kultūrinė aplinka*, kuri ir lemia Konstitucinio Teismo nutarime minimus „kitus *de facto* santykius“, grindžiamus šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociju prierašumu, pagalba, teisių ir pareigų savanorišku prisiėmimu. Šeimoje tokie dalykai, kaip emocinis prierašumas, pagalba, tarpusavio atsakomybė ir t. t., patys savaime neegzistuoja, jie užgimsta tik genetinių ryšių dėka ir plėtojasi bei modifikuojasi dėka iš kartos į kartą perduodamo socialinio kodo.

3. Socialinio kodo prigimtis

Atsakymas į anksčiau iškeltą klausimą, *kas šeimoje ir tautoje keičiasi* (o keičiasi įvardintos ir kitos *akcidencijos*), neatsako į antrą klausimo dalį – *kas jose išlieka ir turi*

22 Kardelis, N. *Pažinti ar suprasti? Humanistikos ir gamtotyros akiračiai*. Vilnius: VŠĮ „Naujasis Židinys – Aidai“, 2008, p. 81–97.

išlikti. Ši klausimą vėlgi galima suformuluoti aristoteliškais terminais: kas šeimoje ir tautoje yra *substancionalu*, t. y. *esminga*, *nekintama kintant* jų akcidenrijoms? Juk *genetiniai*, arba *kraujo*, ryšiai gali užsimegzti ir užsimezga ne vien šeimose. Jie yra šeimų pagrindas, bet jie yra nors ir *būtina*, bet *nepakankama* sąlyga. Antroji būtina (papildanti pirmąją) šeimos ir tautos susidarymo bei tvarumo sąlyga – *socialinis kodas*.

Jo atributus (akcidenrijas) jau įvardinau, bet lieka neaiški jo prigimtis, t. y. tai, kas jame yra esmingo, nekintama. Bandant tą išsiaiškinti pravartu kreiptis į sinergetikoje atskleistus dėsningumus. Paaiškėjo, kad net nepaprastai sudėtingose sistemose su praktiškai begale *laisvės laipsnių* egzistuoja kažkoks kiekvienai sistemai „būdingas organizatorius“, kuris leidžia, atrodytų, visiškai nenusakomuose, chaotiškuose procesuose rasti tai, kas nulemia sistemų elgesį²³. Tas, vartojant P. Aleksandravičiaus terminologiją, „būdingas organizatorius“ yra ne kas kita, kaip kiekvienai sudėtingai sistemai būdingi *visiškai neskaitlingi* (praktiškai du ar trys) *tvarkos (valdymo) parametrai*. Jų paieškos gan sudėtingos net ir fizinėse sistemose, o juo labiau socialinėse, bet jie atrandami, jie tampa socialinių ir istorinių procesų matematinio modeliavimo pagrindu. Socialiniuose procesuose tų sistemas valdančių parametų paprastai ieškoma pasitelkiant sociologinių, socialinių ir humanitarinių tyrinėjimų duomenis ir net filosofines įžvalgas²⁴.

Viena iš tokių filosofinių įžvalgų, kuri leistų rasti šeimos bei tautos tvarkos parametrus, t. y. rasti tai, kas *organizuoja* visuomenę į šeimų ir tautų klasterius, mano manymu, galėtų būti Ericho Frommo įvardinti *incestiniai ryšiai*, kuriems jis suteikė socialinę prasmę²⁵.

Incestiniai ryšiai – tai vienas iš pagrindinių Z. Freude'o psichoanalitinės teorijos terminų, vartojamas ne kraujomaišos prasme, o apibūdinantis nepaprastą vaiko (ir pirmiausiai – berniuko) prierašumą motinai ir giliai slepiamą priešišlumą artimiausiam lytiniam konkurentui tėvui. Pripažindamas šį Z. Freude'o atradimą itin svarbiu, E. Frommas mano, jog vaikų ir jų motinos ryšiai neapsiriboja vien seksualumu. Motina, pasak E. Frommo, pirmiausiai yra vaiko saugumo garantas. Net jei vaikas dėl kokių nors priežasčių ima nekęsti motinos, kritinėse situacijose jis vis viena pirmiausiai kreipiasi į ją, ieškodamas užtarimo, pagalbos, saugumo. Bet motina nėra vienintelis asmuo, kuris saugo ir gina. Yra ir tėvas, šeima, pagaliau gentis, tauta, valstybė. Palaiptiesiems incestiniai ryšiai perauga į poreikį būti nuo ko nors, kas užtaria ir gina, priklausomiems. Incestinių ryšių „kompleksas“ verčia žmogų *priklausyti* šeimai, genčiai, tautai, pagaliau kokiam nors organizacijai, politinei partijai ir t. t. kaip *saugumo garantui*. Ir taip, pasak E. Frommo, dėl savo saugumo žmogus dažnai net nesąmoningai aukoja savo savarankiškumą ir laisvę.

Nesunku įžvelgti, kad *šeima* čia pirmiausiai siejama su *kraujo* (t. y. *genetiniais*) *ryšiais* ir žmogaus (bei visuomenės) *saugumu*. Būtent *saugumas*, mano manymu, ir yra organizuojanti individus į šeimą ir tautą jėga, tas *tvarkos (valdymo) parametras*, kuris nulemia *bet kokio tipo* šeimos gyvybingumą, jos tapatumą, o *šeimų irimas* pirmiausiai sietinas su *saugumo šeimoje praradimu*.

23 Kapica, S. P.; Kurdiunov, S. P.; Malineckij, G. G., *supra* note 14, s. 82.

24 *Ibid.*, s. 83–89.

25 Fromm, E. *Duša čeloveka* [The Soul of Human]. Moskva: Respublika, 1992, p. 69–81.

Saugumas pirmiausiai siejamas su fiziniu, materialiu saugumu, ir, pasak Tibeto kultūrų tyrinėtojų J. Kyčanovo bei L. Savickio, būtent šis faktorius lemia poligaminių ir poliandrinių šeimų susidarymą bei jų egzistavimą²⁶. Materialus saugumas turi įtakos ir Vakarų pasaulio šeimų tvirtumui. Sociologai jau seniai pastebėjo, kad kuo sunkesnė ekonominė padėtis, tuo tvirtesnės šeimos, ir atvirkščiai. Stiprėjant moters materialiai nepriklausomybei auga ir jos materialus saugumas, ir būtent tuo galima paaiškinti vienišų moterų ir motinų skaičiaus augimą, pagaliau šeimų irimą – moteriai vyro kaip tradicinio materialaus saugumo garanto šiais laikais jau ne visada reikia, o vyrai jau ne visada tais materialaus saugumo garantais sugeba būti.

Bet saugumas šeimoje neapsiriboja vien materialiu saugumu. Saugumo sąvoka apėpia ir psichologinį, dvasinį komfortą, laisvę išliekant saugiam realizuoti savo kūrybinės galias ir t. t. Esant bent santykinai pakankamam materialiam saugumui ir praradus šeimoje *psichologinį, dvasinį saugumą* irgi neišvengiama jos irimo.

Tad manau, kad *socialinio kodo* esmėje glūdi *individo saugumo užtikrinimas*, ir jis pirmiausiai realizuojamas per šeimą.

Tas pats pasakytina ir apie *tautas* bei jų organizuotas formas – valstybes. Tik *genetinio kodo* vaidmenį čia vaidina šeimos ir tautos sistemas susiejantis *komunikacinis kodas* – kalba, papročiai, kultūra, istorinis paveldas ir t. t.

4. Dėl šeimos pokyčių ribų

Grįšiu prie jau išsakytos minties, kad individo, šeimos, tautos ir t. t. tapatumas yra uždarumo ir atvirumo vienovė, išlikimas tuo pačiu nepalaujamai vykstant pokyčiams. Nors tie pokyčiai (net genetinio ir socialinio kodo *mutacijos*), kaip jau minėta, nenaikina žmogaus (ir šeimos) esmės, bet jie reikšmingai veikia *šeimos raiškos įvairovę*. Minėjau, kad ta įvairovė yra būtina („Ashby“io dėsnis“), lygiai kaip ir būtina tą įvairovę gimdanti tam tikra netvarka, disharmonija. Į tai jau atkreipiau dėmesį tolerancijos problemos kontekste²⁷. Visų socialinių sistemų 96% elgesio nulemia skirti palaikyti *sistemos stabilumą* (sykiu ir *saugumą*) saviorganizacijos procesai, bet esant nepalaujamiems vidiniams ir išoriniams pokyčiams tas *stabilumas* ir *saugumas* užtikrinamas tik per *grįžtamuosius ryšius*, paprasčiau sakant, *per nuolatinę reagvimą* į tuos pokyčius. O tam, kad sistema galėtų į juos reaguoti, joje turi būti *galimybė tą atlikti*, t. y. tam tikra *laisvė*, kuri savo ruožtu yra įmanoma tik esant joje tam tikrai *disharmonijai, netvarkai*²⁸. Socialinių santykių srityje gebėjimą reaguoti į išorinius pokyčius užtikrinančią *būtiną disharmoniją* nu-

26 Senovės ir viduramžių Tibete greta monogaminės šeimos formos buvo paplitusios ir poligaminė bei poliandrinė šeimos formos: vyras turėdavo kelias žmonas arba moteris turėdavo kelis vyrus. Tokias šeimos formas „diktavo“ poreikis gan atšiauriose gamtinėse sąlygose užtikrinti šeimos narių *saugumą* (Kyčanovas, J.; Savickis, L. *Sniego šalies žmonės ir dievai*. Vilnius: Vaga, 1979, p. 119–120).

27 Kanišauskas, S. Tolerance Boundaries and Cultural Egalitarianism. *LIMES. Cultural Regionalistics*. 2010, 3(1): 67–79.

28 Tai yra būdinga net ir sudėtingoms *fizinėms, techninėms* sistemoms. Jas aprašant matematiškai pasitelkiamas *laisvės laipsnių* terminas – kuo daugiau sistemoje yra *laisvės laipsnių*, tuo didesnės galimybės sistemai keistis, evoliucionuoti, o laisvės laipsnių skaičius proporcingas netvarkos dydžiui.

sako *būtinios disharmonijos konstanta*, kurios skaitinė reikšmė yra apie 6%. Tai reiškia, jog tam, kad tiek gamtinė, tiek socialinė sistema *savo raidoje išliktų stabili*, yra būtini maždaug 6% nukrypimai nuo jos *absoliutų stabilumą* garantuojančių tvarkos (valdymo) parametrų. *Empiriniai* duomenys nuo teorinių kiek skiriasi (6,33%), bet leidžiama paklaida (0,498% į vieną ar kitą pusę) rodo, kad praktiškai jie atitinka teorinius. Ryškūs (į didesnę ar mažesnę pusę) valdymo parametrų nukrypimai nuo *būtinios disharmonijos konstantos* ne tik liudija socialinės sistemos *stabilaus funkcionavimo* sutrikimą, bet ir gali tapti *radikalių permainų šaltiniu* ar net sukelti visišką sistemos žlugimą²⁹.

Čia išsyk reikia pabrėžti, jog kai kalbama apie „visišką sistemos žlugimą“, tai kalbama apie *labai konkrečią* socialinę sistemą, o ne apie jos *sistemine organizaciją*, kitaip sakant, ne apie sistemos esmę. Vartojant aristotelišką terminologiją, tą patį galima pasakyti taip: ryškūs nukrypimai nuo *būtinios disharmonijos konstantos* esmingai pakeičia ar net visiškai sunaikina konkrečios substancijos *akcidencijas*, bet ne jos esmę. Socialinės sistemos, kuri vadinama šeima, *esmė* glūdi jos „*formoje*“, t. y. jos *funkcijoje*, o tos funkcijos, kaip minėta, yra dvi: *gyvybės pratęsimo* ir jos *saugumo užtikrinimo*. Net tokių Europos kultūrai svetimų šeimos formų, kaip poligamija ir poliandrija, funkcijos yra tos pačios. Kiekvienas konkretus žmogus miršta, jo akcidencijos (kūno, jausmų, proto raiška) išnyksta, bet *žmogiškumo esmė išlieka* kituose žmonėse. Gali žlugti ir žlunga šeimos, gali kisti ir kinta konkretūs santykiai šeimose (atsiranda darnios arba nepilnos, krizę išgyvenančios, socialinės rizikos ir t. t. šeimos, vadinamosios alternatyvios šeimyninio gyvenimo formos), bet *šeimos idėja* (t. y. genetiniai ir saugumą siekiantys užtikrinti socialiniai ryšiai) išlieka. Išnyksta ištisos valstybės, tautos, bet jų vietoj atsiranda kitos, kurių *esmėje* glūdi *tas pats* jau minėtas *žmonių savisaugos* instinktas, o gal net principas, kurį A. Nazaretianas pavadino *techno-humanitarinio balanso dėsnium*: kuo aukštesnėmis technologijomis, kuo galingesniais ginklais ima disponuoti visuomenė, tuo tobulesnėmis tampa agresijos sulaikymo priemonės³⁰.

Turi ir net privalo būti tam tikri nukrypimai nuo „normos“, nes tik jie skatina būtiną sistemų raidai įvairovę, bet tam, kad sistema išliktų *tapati sau* ir *nenustotų vystytis*, tie nukrypimai („būtina disharmonija“) neturi viršyti „būtinios disharmonijos konstantos“. Galima ir reikia *toleruoti* tam tikrus nukrypimus nuo *tradicinės* šeimos sampratos, nes tokie nukrypimai egzistavo ir egzistuoja *de facto*; jokie papročiai ar įstatymai nepakeis žmogaus laisvos valios gyventi nesusituokus, nesulaikys dėl pačių įvairiausių priežasčių kylančio šeimų irimo ir t. t. Žvelgiant į *de facto* esančius nukrypimus nuo tradicinės šeimos egzistavimo būdo, juos galima vadinti net asmenų ir jų sukurtų šeimų ar juridškai neįteisinto bendro gyvenimo nesėkmėmis, nelaimėmis, o todėl tiek visuomenė, tiek jos organizuotos struktūros (taip pat ir valstybė) turi padėti išvengti pačių skaudžiausių šeimų irimo pasekmių.

Tačiau pernelyg liberaliais įstatymais *skatinti* šeimų irimą vargu ar leistina. Valstybė nepajėgi garantuoti nesantuokinėse ar iširusiose šeimose gimusių vaikų saugumo, nes saugumas neapsiriboja vien materialiu rėmimu, nes saugumą pirmiausiai užtikrina

29 Davydov, A. A. *Modulnyj analiz i konstruirovanie obščestva* [Modular Analysis and the Construction of Society]. Moskva: Rosijskaja akademija nauk, Institut sociologii, 1994, s. 126–129.

30 Nazaretian, A. P., *supra* note 18, s. 139–163.

vadinamieji „kraujo“ ir emociniai ryšiai (genetinis ir socialinis kodai), o to valstybė suteikti negali.

Be abejo, yra galimas ir toks *konkrečios* visuomenės (tautos, valstybės, jų sandraugos) vystymosi scenarijus, kai *faktiškai skatinat tradicinės šeimos irimą ir esmingai pažeidžiant* visuomenės narių *saugumą* dabartinės tradicinės šeimos, sykiu ir tautos, valstybės *savo identiteto neišlaikys*.

Tai nereiškia, kad žmonija žlugs, kad žmogaus ir žmogiškumo esmė pasikeis. Bet žlugs *konkrečios* socialinės sistemos, t. y. konkrečios tautos, valstybės. Kita vertus, yra paplitęs vaizdingas posakis, kad „gamta nemėgsta tuštumos“. Tyrimai socialinės sinergetikos srityje parodė, jog šis posakis teisingas ir visuomenei. Vaizdžiai sakant, ir visuomenėje galioja fizikoje žinomas energijos tvermės dėsnis: gali keistis energijos raiškos būdai, gali energija persiskirstyti ar būti perskirstoma iš vienos srities į kitą, bet jos bendras kiekis nekinta. Jeigu vienuose Žemės rutulio regionuose žmonių skaičius katastrofiškai mažėja, tai kituose jis ne mažiau staigiai išauga. Jei vienuose šalyse su *būtinios disharmonijos konstanta* susijęs vadinamasis *stabilizuojančios atrankos koeficientas* didėja, tai kitose jis būtinai sumažėja, bet globaliu mastu jis išlieka stabilu. Kodėl taip yra? Šių sociologinių tyrimais grindžiamų išvadų autorius A. Davydovas į šį klausimą konkrečiau atsakymo neturi ir apeliuoja tik į holistinį požiūrį (konkrečiai – į vadinamąją Gajos koncepciją), jog visuma lemia jos elementų savybes bei elgesį, o ne atvirkščiai³¹. Bet pateikti sociologinių tyrimų rezultatai byloja patys už save.

Žmonių bendrijos tą bent nujaučia ir *natūraliai* elgiasi taip, kad *išlaikytų dinaminį stabilumą*. Natūraliai priešinasi tam, kas ardo visuomenės darną ir natūraliai *toleruoja* būtinus nukrypimus nuo tos darnos. Toks natūralus dinaminį stabilumą užtikrinantis elgesys dabar vadinamas *saviorganizacija*, kurios procesus tyrinėja sinergetika. Priminčiau, kad net savaimingumą užtikrinantis žmogaus veiklos intencionalumas paklūsta šiems dėsniams. Žmonių bendruomenėse tą savaimingumą daugiau ar mažiau užtikrina papročiai, dorovinės normos ir moraliniai imperatyvai, vyraujančios vertybės, pagaliau prievartinį pobūdį turintys įstatymai ir poįstatyminiai aktai.

5. Socialinis kodas kaip vertybė

Teiginys, kad šeimos tapatumą lemia genetinis ir socialinis kodai, o pastarojo esmėje glūdi *individo saugumo užtikrinimas*, leidžia suabejoti minėto Konstitucinio Teismo nutarimo išvada (Nutarimo II dalies 15.1 straipsnis), kad „...konstitucinė šeimos samprata *negali būti* kildinama *tik* iš santuokos instituto“. Nes jeigu šeimos esmė glūdi *genetiniuose ryšiuose* (tą pripažįsta ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, savo Nutarimo 3.1 straipsnyje apeliuodamas į Čekijos Respublikos Konstitucinio Teismo išvadą, jog šeima pirmiausiai yra *biologinių ryšių*, ir tik po to – teisės aktuose įtvirtinta socialinė institucija), ir jeigu *šeimos paskirtis* – užtikrinti ją sudarančių asmenų (pirmiausiai – vaikų) *saugumą*, tai *tą saugumą turi užtikrinti ir visuomenė, įstatymai*.

31 Davydov, A. A., *supra* note 29, s. 141–144.

Bet ar kartu gyvenantys, tačiau *nesusituokę* moteris ir vyras bei jų vaikai *gali jaustis saugūs*, jeigu jie neturi jokių tą saugumą palaikančių visuomenės garantijų? Klausimas retorinis, nes atsakymas akivaizdus. Kita vertus, kaip visuomenė (valstybė) *gali suteikti* tas garantijas, jeigu *nesudarydami santuokos akto* moteris ir vyras *atsisako įsipareigoti* tiek vienas kitam, tiek savo vaikams, tiek *visuomenei (valstybei)*? Juk tam, kad visuomenė pagal savo galimybes moters ir vyro ryšiams ir iš jų gimusiems vaikams saugumą galėtų garantuoti teisiškai, teisiškai turi būti įteisinti ir šeimą gimdantys moters ir vyro ryšiai, t. y. santuoka. Nes neįmanoma teisiškai ginti to, kas teisiškai neegzistuoja.

Konstitucinio Teismo nutarime nesyk pabrėžiama, kad *socialinėje tikrovėje* šeimos samprata sparčiai kita, kad šių dienų šeima nestabili, sparčiai auga skyrybų skaičius, alternatyvios šeiminių gyvenimo formos, prievarta ir smurtas šeimose, prasta partnerių tarpusavio santykių kokybė, o gimusių ne santuokoje vaikų teisės yra šiurkščiai pažeidžiamos.

Iš čia daroma paradoksali išvada, kad *būtina įteisinti* tai, kas jau egzistuoja *de facto*, t. y. prie tos *socialinės tikrovės prisitaikyti* ir *šeimos sampratą praplėsti*. Paradokso esmė ta, kad šitaip mąstant turėtume įteisinti ir sparčiai plintantį alkoholizmą, narkomaniją – tai irgi *de facto* esanti *socialinė tikrovė*. Apie prostitucijos įteisinimą jau seniai kalbama, o kai kuriose šalyse tai jau ir padaryta. Kodėl tada neįteisinus ir tokios *socialinės tikrovės*, kaip korupcija, vagystės, plėšikavimas ir t. t.? Su šitomis blogybėmis irgi nesusidorojama. Gal tik todėl, kad jos yra didesnės blogybės nei šeimų griūtis? Bet kas tai nustatė, įvertino? Pagaliau galima klausti, iš kur tos blogybės kyla? Ar ne šeimose jų šaknys? Juk ta pati *socialinė tikrovė* byloja, kad dažniausiai nusikaltimus daro, alkoholikais tampa ir t. t. asmenys, kilę iš nedarnių šeimų arba iš „šeimų“, kurias sudaro tik motina ar tėvas ir jų vaikai. Kodėl tada gydoma ne pati liga (t. y. ne stiprinama šeima), o tik tos ligos simptomai (smurtas, alkoholizmas ir t. t.)?

Konstitucinis Teismas savo Nutarime nesyk pabrėžė, kad *ne santuokoje* gimusių vaikų *teisės yra grubiai pažeidžiamos*, ir todėl padėtį būtina taisyti. Bet ar ne geriau būtų užuot „taisius padėtį“ sukurti tokias sąlygas, kad tos padėties taisyti nereikėtų? Paprasčiau sakant, ar ne geriau būtų, jeigu nesantuokinių vaikų būtų kuo mažiau?

Žodžiu, siekiant užtikrinti šeimos bei jos narių *saugumą*, užuot teisiniais aktais *skatinus atsakomybę* tiek pačiose šeimose, tiek *atsakomybę visuomenei*, siekiama įteisinti tai, kas tą saugumą ir atsakomybę naikina. Siekiama įteisinti ne darnią šeimą ir jos egzistavimo principus, o tai, kas yra patogiu bet kokį atsakomybės jausmą prarandantiems žmonėms, t. y. apeliuojama į „*de facto*“ plintantį amoralumą, nukrypimus bei kitokias *kol kas dar išimtis* ir siekiama toms *išimtimis suteikti visuotinį pobūdį*. Tokia yra neoliberalizmo skatinama kultūrinio egalitarizmo politika.

Prisimenant E. Frommo įžvalgą, kad saugumas šeimoje natūraliai redukuojasi į saugumą gentyje, tautoje, pagaliau valstybėje (priminsiu, kad genetinio kodo vaidmenį šiose visuomenės struktūrose vaidina *komunikacinis kodas* – kalba, papročiai, kultūra, istorinis paveldas ir t. t.), nesunku suprasti, kad šiuo Nutarimu kertamos ir Tautos, Valsybės šaknys.

Tad į keltą klausimą, kokiomis vertybėmis gali ir turi būti grindžiamas šeimos ir tautos tapatumas, atsakymas yra akivaizdus: ta *esminė vertybė* yra ne kas kita, kaip jų *egzistencija*, kuri yra savaiminė, tikslas pats sau, gal net transcendentalinis subjektas, ir

pagrindinis tos egzistencijos dėmuo yra šeimos ir tautos *saugumas*, leidžiantis bent jau siekti užtikrinti asmens, individo saugumą.

Ir nors *operacinio uždarmo* dėka aptariamas šeimų ir tautų naikinimo projektas, kaip minėta, vargu ar bus įgyvendintas, bet keliamas pavojus yra didelis. Todėl jau dabar būtina ne tik suvokti vykstančių šeimos sampratoje pokyčių esmę, bet ir konstituciškai apibrėžti jų ribas.

Išvados

1. Tiek filosofinė refleksija, tiek transdisciplininiai tyrimai rodo, kad šeimų ir tautų tapatumą užtikrina atvirumo ir uždarmo vienovė, tam tikras leidžiantis jį išlaikyti „būdingas organizatorius“, sinergetikoje vadinamas *operaciniu uždarmu*.

2. *Operacinį uždarmą* užtikrina *genetinis* ir *socialinis kodai*. *Socialinis kodas* suprantamas kaip dar kūdikystėje ir vaikystėje nesąmoningai įsisavinta kultūrinė aplinka, t. y. socialinė informacija, kuri lemia individo psichikos ypatybes, gyvenamojo pasaulio suvokimą, vikia jo elgesio paternus (šablonus) ir t. t. Naujausi tyrimai rodo, kad šie kodai yra tarpusavyje susiję.

3. Šeimos ir tautos sampratas sieja *komunikacinis kodas* – kalba, papročiai, kultūra, istorinis paveldas ir t. t. Iki šiol nevertota *komunikacinio kodo* samprata leidžia tautos tapatumo problemą redukuoti į šeimos tapatumo problemą: abiejų jų tapatumo išlaikymo esmė yra ta pati.

3. Greta *genetinių ryšių* vienu iš svarbiausių individus į šeimą ir tautą organizuojančių tvarkos parametrų yra *socialine prasme* suprantami *incestiniai ryšiai* kaip individų *saugumo* garantas. Būtent *saugumas* yra organizuojanti individus į šeimą ir tautą jėga, kuri nulemia bet kokio tipo šeimos gyvybingumą, jos tapatumą, o šeimų irimas pirmiausia sietinas su saugumo šeimoje praradimu.

4. Socialinio kodo *esmėje* glūdi *individo saugumo užtikrinimas*, kuris realizuojamas per šeimą. *Komunikacinis kodas* šį saugumą realizuoja per tautą, valstybę.

5. Siekiant užtikrinti šeimos bei jos narių *saugumą*, o kartu ir *išlaikyti jų identitetą*, būtina *skatinti atsakomybę* tiek pačiose šeimose, tiek asmenų *atsakomybę visuomenei*, būtina juridiniais aktais įteisinti tai, kas tą saugumą ir atsakomybę didina. Nes individo, šeimos ir tautos esminė vertybė yra ne jų neribota laisvė, o jų *savaiminė egzistencija*, leidžianti užtikrinti asmens, individo saugumą.

Literatūra

Aleksandravičius, P. Žmogaus asmens tapatumo problema: kas keičiasi ir kas išlieka? Filosofinis ir biologinis požiūris. *Logos*. 2011, 68: 65–71.

Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1990.

Borinskaja, S. A. Rol genetičeskich issledovanij v socialnoj evoluciji [Role of Genetic Investigations in Social Evolution]. *Istorija i sinergetika. Metodologija issledovanija*. Moskva: KomKniga, 2005.

- Davydov, A. A. *Modulnyj analiz i konstruirovanie obščestva* [Modular Analysis and the Construction of Society]. Moskva: Rosijskaja akademija nauk, Institut sociologii, 1994.
- Degutis, A. Kaip galima liberalizmo tironija (1). *Logos*. 2010, 64.
- Degutis, A. Liberaliosios pasaulėžiūros apori-jos. *Logos*. 2009, 58.
- Kanišauskas, S. „Šeimos kazusas“, egalitariz-mas ir žmogiškosios vertybės. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(2).
- Kanišauskas, S. Transdisciplininis projektas: proveržis į mokslų ir praktikos sintezę? *Problemos*. 2011, 80.
- Kanišauskas, S. „Tabula rasa“ problema ir žmogiškosios vertybės. *Socialinių mokslų studijos*. 2011, 3(2).
- Kanišauskas, S. Tolerance Boundaries and Cultural Egalitarianism. *LIMES. Cultural Regionalistics*. 2010, 3(1).
- Kapica, S. P.; Kurdiymov, S. P.; Malineckij, G. G. *Sinergetika i prognozy buduščego* [Synergetic and Prognosis of Future]. Moskva: Editorial URSS, 2003.
- Kuzmickas, B. Individo kultūrinis tapatumas. *Problemos*. 2011, 80.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lie-tuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 118-5564.
- Mainzer, K. Složnost i camoorganizacija. Voznikovenije novoi nauki i kultury na rubeže veka [Complex and Selforganization. Arise of New Science and Culture at the Boundary of Century]. *Sinergetičeskaja paradigma. Mnogoobrazije poiskov i podchodov*. Moskva: Progress-Tradicija, 2000.
- Mesonis, G. Konstitucijos hermeneutika: teisės ir filosofijos sintezė. *Logos*. 2009, 58.
- Nazaretian, A. P. Universalnaja istorija i sindrom Predkrizisnogo čeloveka [Universal History and Syndrom of Before-Crisis Man]. *Istorija i sinergetika: metodologija issledovanija*. (Otv. red. Malkov, S. J.). Moskva: KomKniga.
- Norvaišas, S. Technologijos, tinklai ir žmonės: Didysis sprogimas, 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-01-04]. <www.luni.lt/index.php/2009_01_22_LUNI_Vilnius_saulius>.
- Stiopin, V. S. Nauka i filosofija [Science and Philosophy]. *Voprosy filosofii*, 2010, 8: 58–75.

THE IDENTITY OF FAMILY AND NATION AS A SOCIAL CODE AND VALUE

Saulius Kanišauskas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The paper further analyzes the Act of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania which significantly extended the notion of family. It is attempted to show that the Act implies the liberty of family members without any commitment to the society rather than prioritising marital relationship which ensures family stability. Thus, it might endanger the identity of the family and of the nation. The possibilities of transdisciplinary discourse framework, i.e. social synergetics, provide considerable support for the analysis of this idea. The*

identities of the family and of the nation are ensured by the unity of openness and covertness and a certain “characteristic organizer” which is called operational covertness, determined by mutually dependent genetic and social codes in synergetics. The social code is understood as a cultural environment which was unconsciously assimilated in infancy and childhood, i.e. social information which shapes the individual’s psychological characteristics, understanding of immediate environment and which influences behavioural patterns. The latest research indicates that social and genetic codes are heavily interdependent. The newly introduced notion of a communicative code (language, culture, customs, historical heritage) allows us to relate the family to the nation: both contain the same underlying idea of retaining identity. Taking into consideration Fromm’s insights, the paper argues that the basis of retaining the identities of the family and of the nation is almost the same as ensuring the security of individuals. Security is a power capable of organizing individuals into a family or nation; it determines all forms of family vitality and identity; a family break up is first and foremost associated with the loss of security. It is concluded that in the attempt to ensure the family’s and its members’ security and to retain its identity, it is vital to encourage responsibility within families and the citizen’s responsibility towards society. This must be legitimized by legal acts which ensure security and encourage responsibility. The main reason for this is that the underlying value for an individual, a family or the nation lies not in the unlimited freedom, but rather in the self-contained existence.

Keywords: family, nation, identity, genetic, social and communicative codes, security.

Saulius Kanišauskas, Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto Filosofijos katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: mokslo filosofija, moralės filosofija, psichologijos filosofija.

Saulius Kanišauskas, Mykolas Romeris University, Institute of Humanities, Department of Philosophy, Professor. Research interests: science philosophy, moral philosophy, psychological philosophy.